

АЖАЛАЙ ТУГ

2021 оной январин 29

№ 2 (4066)

1965 онһоо гарана

ПОНИН

Бээ бэхижүүлэе

Бурад Уласай гүрэнэй «Тамир – ажаидаралаймнай журам, хүгжэлгэ» гэхэн программар табан тосхонуудта 2 750 000 түхэригтэ тамирай зэбсэг абтаба.

Зоной хүсөөр баригдаһан бүхэ барилдаанай хэсы гэрнүүд: Сагаан-Морин, Санага, Утаата, Хамни ба Михайловка тосхонуудта баригдаа. Энэ зэбсэгүүд болбол: гири, гантели, канат, штанга, велотренажер болон бээ хорилгын элдэб зэбсэгүүд болоно. Тосхон бүхэнэй хэсы гэртэ 550 мянган түхэригтэ зэбсэгүүд үгтэбэ. Тиимэһээ ганса нурагшадшые бэшэ, хүн бүхэн бээ хорихо аргатай болобо. Хүдөөгэй тамиршад шэнэ хэсы гэр соо бээ хорихо болохонь. Энэ зэбсэгүүдые аймагай гулваа С.В. Гонжитов ябажа, тараажа үгэбэ.

Дэнцэма ДОНОВА,
манай корр.

Хүлээгдэһэн бэлэг

Январийн 18-да Захааминай аймагай дарга Сергей Валерьевич Гонжитов Утаата нютагай «Хадын бүргэд» гэхэн тамирай ба сүлөө сагай түбтэ спортын зэбсэгүүдые тушаажа үгэбэ.

Буряд Уласай толгойлогшо Алексей Самбуевич Цыденовэй болон Буряд Уласай Арадай Хуралай депутат Геннадий Юрьевич Доржисвай дэмжэлгээр эдэ зөөринүүд үгтэбэ. Спортын зэбсэгүүдые тарааха тухай хэлсээн Захааминай аймагай захиргаанай ба тамирай сайд болон залуушуулай политикэ хоёрой хоорондо баталагдаһан байна. Тэрээн тухай Утаатын дунда хургуулийн захирагша Бальжит Ло-

гиновна Ендоноватай хөөрэлдэһэн байнабди:

– «Хадын бүргэд» гэхэн тамирай ба сүлөө сагай түб ямар тамирай зэбсэгүүдээр хангагдаба гэшэб?

– 550 000 түхэригтэ спортын зэбсэгүүд манда үгтэбэ гэшэ. Тэдээн соо барилдаанай манекенүүд, велотренажер, многофункциональна комплекс, гиирнүүд г.м. оробо.

– Хургуулийн үхибүүд бэе махабадаа хорихо аргатай болобо гү?

– Хургуулиимнай үхибүүдтэ ехэ хэрэгтэй юумэд ерэбэ гэшэ. Эндэ ганса үхибүүд бэшэ, харин булта Утаатымнай зон ерэжэ, бэеэ хорихо аргатай болобо. Энэ асарагдаһан юумэсэ зүбөөр хэрэглэжэ байха бээбэбди гэжэ найдагдана.

– Утаата нютагта тамирай зэбсэгүүдые үгэһэн зондоо юун гэжэ хэлэхэ байнаг?

– Утаата нютагтамнай иимэ олон бээе хорихо зэбсэгүүдые бэлэглэһэндэтнай үнэн зүрхэнһөө һайниие хүргэнэб. Таанадтаа ажал хүдэлмэридэтнай амжалтые хүсэн, эхилһэн хэрэгтэй урагшатай байг лэ гэхэ байнаб.

Гэрэлма БАДМАЖАПОВА,
Утаатын дунда хургуулийн багша

Үльгэртэл найхан минии тоонто

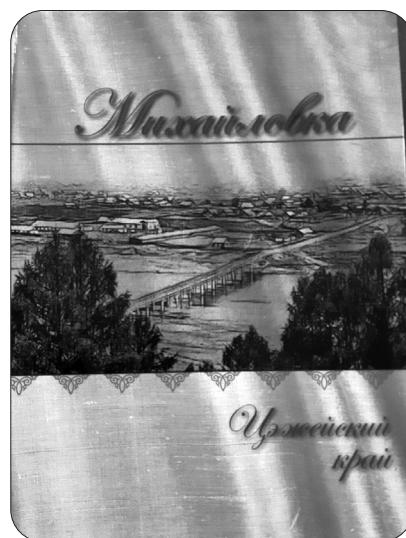
«Михайловка – Цэжейский край» гэдэн шэнэ ном Елизавета Дамдиновна Дахлаева гушаад жэл соо суглуулжа, бэшэжэ байһан ажалаа хэблүүлжэ, 2020 ондо ном болгожо гаргаа.

Тиигээд энэ барюубшатай бүтээлтэй танилсуулга 2020 оной декабриин 25-да аймагай номой сангай дэргэдэ үнгэрөө. Елизавета Дамдиновна болбол Михайловка тосхоной номой санда гушаад жэл соо амжалтатай хүдэлжэ байна. Эдэбхитэй ажалшан тус номоо өөрынгөө хүсөөр хэблүүлбэ. Энэ ном үнгэтэ гоё зурагуудтай болон үргэн, найхан гадартай болоо. Хэдэн жэл соо суглуулһан Михайловка тосхоной эрхим хүдэлмэришэд, багшанар, хүдөө ажахын ажалшад ба нютагай түүхэ тухай бэшээтэй. Ном арбан бүлэгһөө бүридэһэн, 244 хууданатай.

Бүлэгүүд болбол: «Урданай улус, хасагууд», «Түүхэ, хүнүүд», «Манай түүхын агшан зуура», «Минии түрэн тоонто», «Хүдөө ажахы», «Инфраструктура», «Суурханан юумэнүүд», «Манай ёһо заншал», «Тосхоной баялиг – хүнүүд», «Нуурин түүхэ

бэшэг» гэдэн бүлэгүүдһээ бүридэнэ. Хаанаһаа эхи абааб түрэн тоонто нютаг. Энэ һонирхолтой ном Михайловка тосхоной ажаһуугшадта ехэ найшаагдажа, хүн бүхэн аха дүүнэр, тоонто тухай түүхэ уншажа һонирхобо. Тиигээд мэдээжэ, бэрхэ Михайловкын бүхы хүнүүд тухай ороогүй. Тиимэһээ номоо үргэлжэлүүлхэ ханаан байна гэжэ автор хэлэбэ. Тиигэбэшье Михайловка нютагһаа гарбалтай хаа хаанагүй ажаһуудаг олон хүнүүд захижа, худалдажа ном абана. Номой редактор Надежда Дми-

триевна Гармаева баһал Михайловка нютагһаа уг гарбалтай болоно. Хамтын хүсөөр һонирхолтой ном гаргажа, хүнүүдэй сэдхэл уяруулаа.

Дэнцэма ДОНОВА,
манай корр.

Энхэрмэ гансахан умай

Хүнэй ажамидаралай эхиндэ энхэрэл дүүрэн эхэ угтан абадаг. Үри бээдээ ами наһа бэлэглэһэн эхэ үдэр, хүнигүй үлгын дэргэдэ хахижа, эхын дуран – энхэ мэдэрэлээ зорюулна. Буряад арадай аман зохёолһоо эхилжэ, мүнөө үс болотор эхэ, эхэнэр хүнэй уян найхан дүрэ олон тоото үльгэр домогууд соо, уянгата шүлэг болон дуунууд, туужа болон романууд соо зураглагдаа.

Эхын табисуур – хэзээдэшье үри бэенэрээ хараха, хамгаалха, хайрлаха:

Эхэ гэһэн үгэ
Энэ гурбан үзэг
Хүн бүхэндэ дүгэ,
Сээжым арюун шэмэг.
Эхын дулаан зүрхэн,
Эхын энэрхы сэдхэл
Эрьелдэн ябаһан
Энэ дэлхэйн нюрууда
Эгээн нангин эблүүри...

(И. Намсараев. *Эхэ тухай үгэ*)

Эхэнэрэй, эхын энэ нангин үүргы дээдэ ехэдэ тоолодог буряад угсаатан буурай холо саһаа гэрэй гуламты, үри бэе хүүгэды хамгаалагша сахюусание Умай гэжэ нэрлэдэг, бурхандал адли эхын хэбэлдэ хандажа, «эхын алтан умай» гээд хүндэлэн түүрээдэг байгаа. «Умай» гэһэн үндэр дүрэ-бэлгэ тэмдэг олон пээдүүдэй зохёолнуудта ушарна.

Поэт Владимир Петонов гаршаг үгы шүлэг соогоо наһажаал эрэ хүнэй үхибүүн хаяа, хөөрхы эхээ ханажа шэбшэһэн тухай бэшэнэ:

Эжыл хадаа эжы бэд даа.
Энхэрмэ гансахан умай.

Зүүдэ сэдхэлыеш эзэлһээр,
Дүүрэн бодолыеш эбэлһээр,
Унтаха нойрыеш хамшааһаар,
Ухаанайш үүдые тайлаһаар,
Урихан зүһэ шарайгаараа
Үхибүүн ябахандаа мэдэрһэн
Угаа залуу зангаараа
Урдаш бодожо ерэнэл.

(Сагай дүхэриг)

90 наһа эдлэжэ мордохон эжыгээ зүүдэндээ залуу зандань хараад, хүбүүн ханаагаа зобошно: «Эжы зүүдэндэм үзэгдэнэ. Энгэжэ мордоо бэшэ ааб-заш?». Нүгшэһэншье хаа, эхын мүнхэ хүлдэ-дүрэ (архетип) хүбүүнэйнгээ зүрхэ сэдхэл эзэлһээр, ажабайдалыень сэхэлэн залаһаар: «Эсэгынгээ хэрэг дамжаһаарби, эжынгээ энхэрэл сахиһаарби...»

Поэт Галина Базаржапова зүүдэндээ ехэ анхаралтайгаар хандадаг, ехэ хүзэг бишэрэлтэй хүн гэжэ олохон шүлэгүүдэйн удхаар ойлгохоор. Нэгэ зүүдэнэйн уянгата герой дэлхэйн умай соо уйлахадаа, нулимсынгаа дуһалаар ангаһан газары ундалуулха шэдитэ аргатай болошохо юм:

Түби дэлхэйн умай соо
Уйлажа хуубаб
Ахирхандаа голхорон.
Нюдэнэйнгөө нулимсые
Дуһал дуһалаар суглуулаад,
Нюсэгэн гүбээе
Ундалуулха гэхэн байгаа гүб?
...Хүрьһэ нэбтэлэн оробо
Тэдэ нулимсануудни
Хүжэ ногоогоор
Дуулан гараба тэндэхээ.

«Умай» гэжэ дүрэ-бэлгэ тэмдэгэй
гайхалтай һонин удха Ш-Н. Цыден-
жаповай «Замай эхин» гэжэ шүлэг соо
олонобди:

Түрүүшыншни замбуулинай онгосо –
Түрэхэн эхыншни умай
Юһэн һарада шамай
Юртэмсэнүүдэй хоорондо һэжэрээл.

Хүнэй оршолон юртэмсэдэ аяншал-
ха замайнь эхиндэ эхын умай – замбуу-
линай түрүүшын онгосо үлгэдэдэг хаа,
һүүлшын замда үдэшэдэг хуурсагые
«һэлюургүй онгосо» гэжэ поэт Г. Рад-
наева «Нойргүй һүни» гэхэн поэмэ соо-
гоо нэрлээ һэн. Буряад зохёолшодһоо
гадна иимэ дүрэ ондоо яһанай найруулаг-
шад хэрэглэхэн байдаг. Жэшэнь, ис-
пан поэт Х. Матеу «Франсиско Гуйон»
гэжэ шүлэгөө шэн зоригтой испан сэр-
рэгшэ, СССР-эй эрхэ сүлөө хамгаалгын
дайнда Ленинэй орденоор шагнагдаһан
Франсиско Гуйондо зорюулаа бэлэй.
Сэрэгшые хүдөөлгэн тухай иигэжэ зу-
раглана:

...Улаан онгосодол
хуурсаг холоһоо
харагдаад,
Ошондол ялас гээд, хараанһаа
холодоно...
Москвагай үйлсөөр, уһа голоор мэтэ,

Мадридта Гуйон ошоно ха урдаад...
(Т. Самбялова буряадшалба)

Поэт Ж. Юбухасвай «Зуун найман
зол» гэжэ үлхөө шүлэгүүдэй гүрлөөдэ
иимэ мурнууд ушарна:

Энэ Дэлхэйн зурхайта табилангаар,
Эсэгын үрэхэнһөө, эхын шуһанһаа,
Эхисэ абажа түрөөлши – хүн.

Монсогорхон нялха ши,
умай сооһоо,
Мүндэгэрхэн, халзан толгойдоо
нооһогүй,

Заяагдаһаараа тодорон
мүндэлөөлши – хүн.

(Эрьен байһан юртэмсын юрьезн соо)

«Гэдэргээ Тоородоо» гэжэ шүлэг
соонь эжыдээ, түрэхэн нютагтаа энхэ-
рэл дүүрэн мурнуудые уншанабди:

Иибиингээ умайда гэдэргээ
эрьһэндэл
Иишээ тэхэрихэб һаһанайнгаа
түгэстэ.

Эсэшэхэн намайе хүбүүгээ
тэбэриһэндэл

Эхэ Тооромни угтахал нэгэтэ.

«Үлгэн эхэ» гээд буряад поэдүүд
газар дэлхэйе нангин удха оруулжа
түүрээдэг заншалтай. Ц-Д. Дондоко-
ва, Д. Улзытуев, Ц. Дондогой, Г. Рад-
наева болон бусад уран гуурһатан
юртэмсэ дэлхэйдээ түрэхэн эхэдээл
хандаһан мэтэ хайрлажа, энхэржэ яба-
хые уряалһан ехэ олон гүнзэгы удхатай
бүтээлнүүдтэй юм. Эхын мэндэ ябаха-
да, бүхы тойроод байһан юумэн үргэн,
һаруул байдаг мэтэ, Эхэ дэлхэйнгээ
энгэр сээжэдэ амгалан тайбан оршо-
хые хүсэжэ буряад поэдүүд уярма хурса
үгэнүүдээр шэбшэн юрөөдэг заншал-
тай.

Туяна САМБЯЛОВА

Нүбэтын Зүүн үбэртэ

Нэгэтэ намарай хэрмэнэй ангууриин түгэсэжэ байха үедэ болоһон ушар. Би Зүүн үбэртэ өөрынгөө бариһан ангууриин мухарта хэрмэ агнажа байгаа. Нэгэ үдэр Нүбэтын нарин голой эхинһээ хүрэг гахайнуудыг нохоймни бодхоод, ехэ намнажа хусангүй хаяа хэн. Минии гахайнуудай мүр ошожо харахада, гахайн хүрэг Бэлшэрэй зүүн горхон ороһон байгаа. Би отогтоо ерэжэ, Володя ахай ба Тарбаев Володя хоёртоо тэрэ гахайн хүрэгэй хайшаа ошоһыг зугаалбаб. Тэдэ хоёрни морёо барижа унаад, Тарбагатай Шагдуров Бато-Очир нүхэртөө ошожо, тэдэ гахайнуудыг намнажа түшэлээд ерээ гэлдээ бэлэй.

Тэрэ үедэ Бато-Очир хайн гахайша нохойнуудыг баридаг хэн. Би тэрэ үдэртөө мориндоо мордожо, нохойгоо дахуулаад Тарбагатай хүрэжэ ерээ хэм. Бато-Очир Хонгор уула орожо томо-томо хара хадари загануудыг барижа асарһан. Гэрээ ехэ халуун болотор түлиһэн

Гомбожапов Василитай майхаараа нэжээд хадари загануудыг урдаа табиһан, эдээжэ хуугаа хэн. Василий ехэ хүхюү зугаатай. Ород хэлэндэ ехэ бэрхэ, армида ошоод 20 жэл гэртээ ерэнгүй: Дальний Восток, Самара, Сызрань хотонуудаар ябажа ерэхэн. Намда хандажа: «Садись к столу, у нас Ташкент» гэжэ амһайсараа энэжэ хуугаа хэн.

Василий бэсэр багашаг нютаг соогоо «Нүнтэ Василий» гэжэ суурхалан, мориндо ехэ бэрхэ. Морёор хүни голдо ороод, хөөргөө ерээд байдаг хэн. Нэгэтэ хүни морёо Сэхирэй эшээндэ хүнхидэ унагажа үхүүлхэн байгаад, совхозой зоотехниктэ

иимэ «объяснительна» бэшэхэн юм.

«Голдо тамхида ороод, Бэлшэртээ ошожо ябатарни, моримни хүнхидэ эмэршэ унаа. Би гансаараа морёо гаргажа ядаад, Дээдэ-Сэхир ошожо, хүнүүдыг абаад ерэхэм моримни понишоод байгаа хэн». Совхозой директор В.Л. Хартаев тэрэниие уншаад «понишоод» гэжэ ямар үгэ гээшэб. Тэрэнээ шэнээр бэшэг гэжэ эрилтэ табья хэн. Үнэн дээрээ Василий бэе хүсэ багатай морёо гансаараа гаргажа шадахагүй хэн. Минии аба иигэжэ хөөрэдэг хэн. Урда сагта Халхуе Жаб Түнхэн таряанда ошожо ябаад, моринойнгоо хүнхидэ

емэршэ унахада морёо
һүүл дэлһэн хоёрһоонь
үргэжэ гаргаһан юм.
Халхусе Жаб хүсэ ехэтэй
хүн байһан юм байха.

Далахайн урда голдо
үгсэжэ ошоходо, хар-
гын захата нэгэ ехэ томо
шулуун хэбтэдэг һэн.
Тэрэ шулуу Халхусе Жаб
эмээлтэй мориной саа-
да талада үргэжэ, хая-
даг байһан юм гэлсэгшэ.
Мүнөө үедэ тэрэ шулуун
бута хүрэжэ, багашаг
болоошые даа. Тэнхэй-
тэй хүбүүд арай шамай
бүһэдөө хүрэтэр үргэнэ
гэлсэгшэ. Зай, тэрэмнэй-
шые тэрэ тэхэмнэйшые
ямаан. Бидэ эртэ бодожо,
моридтоо мордохоо бэлэн
болоод. Бато-Очир Васи-
лида хандаба. «Шагдуро-
вич, хүбүүдээ эдсэлүүлээ
һэн гүш?» – гэжэ асуу-
ба. Би тиихэдэнь, үшөө
ямар хүбүүд эндэнь ерээд
байһым гэжэ ханаһамни,
тэрэ хүбүүд гэшэнь, но-
хойнууд болошоо һэн.
Василий нохойнуудые
үнидэ эдсэлүүлһэн бай-
жа, тэдэнээ уяанһаа та-
бижа үгөөд, ехэ хүхсэтэй:
«Пайн ябаад, яруулгүй
ерэгты. Би гансаараа
бааһаа түүгээд байхаб.
Миниш шабганса Зина
гахайн өөхэндэ ехэ дура-
тай юм» – гэжэ хэлээд,
гэртээ ороо һэн. Бато-

Очир нохойнуудаа дуу-
дажа:

«Зай хүбүүд, энэ хи-
рэдэ шүрмэһөө зааха
һунаагты» – гэжэ хэлээд,
тэдэнэй иишэ-тиишээ
гүүлдэхые адаглан хара-
жа ябаа һэн. Юрэн Бато-
Очир ехэ уран гоё зугаа-
тай хүн һэн. Би СССР-эй
50 жэлэй нэрэмжэтэ
совхоздо ветврачаар
хүдэлжэ байгаа һэм. Зу-
най сагта Сагаан-Мори-
ной зоотехник Данзанов
Ивантай һонгинын мал-
шад дээгүүр ажалаараа
ябаабди. Далахайн совхо-
зой адуушадта айлшаар
ороходомнай Бато-Очир,
Гончиков Бористай гэр-
тээ байгаад, маанадта ехэ
гоёор хандаа һэн.

«Зай нүхэд, нютаг ну-
гаартнай ямар һонин
хайхан боложо байна?»
Дааһа зууһан, утаа хаа-яа
бад гүүлэжэ һуугаа бэ-
лэй. Иван зуураа гэртээ
ошожо ябахатаа: «Бато-
Очир ямар томоотой ян-
зын хүнби, ямар аятай-
хан литературна хэлээр
зугаалхым. Литератур-
на институтда һураагүй
юм гү?» – гэжэ байжа
мүшхөө мүрдөө һэн. Бидэ
хоёр Бэлшэр дабадаг
харгыгаар нюрган дээ-
рэ гараад, гахайнуудай
мүр бүтүүлжэ үзэхэмнай,
гахайнууд һүни үгсэжэ

ошоһон байгаа һэн. Но-
хойнуудшые гахайн мүртэ
орожо, харагдахаа болёо
һэн. Бидэ гахайнуудай
мүр дахаад, Пүбэтын
Хохюурта тээшэ шэглээ
һэмди.

Хохюуртын баруун
ара соо нохойнуудай ху-
салдаха абьян гаража,
бидэ моридоо шангалжа
дүтэлөөбди. Бато-Очир
моринһоо буужа, намда
моринойнгоо бүтүү жо-
лоо эбхэжэ, ута жолоо-
гынъ гартам барюулба.
Буугаа шалгажа үзөөд,
нохойнуудай хусалдаһан
зүг тээшэ һэмээхэн гэш-
хэлээ һэн. Нэгэ хэды
сагай үнгэрһэн хойно
буугай абьян гаража, но-
хойнуудай хусалдаха саа-
шалаад үгы болошоо һэн.
Би, Бато-Очирай мори
хүтэлөөд, тэрэнэй мүрөөр
нохойнуудай хусалдаһан
газар хүрэжэ ерээб.
Бато-Очир нэгэ хобһо
унагааһан гэдэһыень
гаргажа байгаа һэн. Би
моринһоо буужа, мори-
доо уяжа. Тэрэ хобһон га-
хайгаа хүхөө гаргажа, орой
руунъ хаха сабшаад, хушын
гэшүүһэн дээрэ үлгөөд,
дождевик плащаар хуша-
ад, саашаа мордоо һэмди.
Саашаа ошоходомнай га-
хайнууд Бэлшэрэй тала
баряад үгы болошобо.

(Үргэлжэлэһынь удаадахи дугаарта)

САНЖАЙЖАП БАНЗАРАКЦАЕВ

Захааминай газар дээгүүр урдадаг Зэдэ голой XVI-XX-хи зуун жэлнүүдэй түүхэ, домог. Сэсэн хаанай бэлэдхэл

(Үргэлжлэл)

Айлшан:

– Би Зоһотын зээрдэ Азаргатаң угай, Батан Тулгын угтанай Шэмэрүүн гэжэ нэрэтэй хүнби – гэжэ малгайгаа абажа дохибо.

– Би танай ой тайгаар ябаха нүхэрыс бэдэржэ байна гэжэ дуулаад ерэбэб. Би агнуури хэдэгби гэжэ малгайгаа абажа дохибо.

Ой тайгаар, хада уулаар яһала ябадагби. Таанадай намайе абажа ябаа һаатнай, танда туһа хүргэжэ шадахаб.

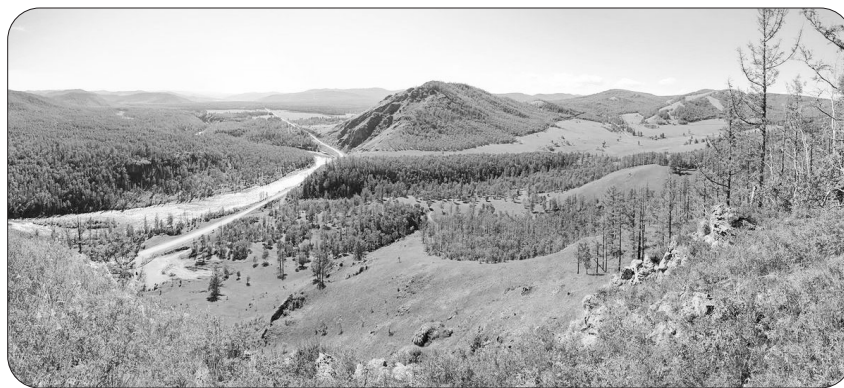
Галсан:

– Зай, гэртэ орохыс уринаб, – гэжэ сүлөө гэртэ айлшанаа оруулба.

– Танай ерэнэн ехэ һайн, би баяртайб, – гэжэ шэнэ нүхэртөө хүндын ёһоор сай барюулба.

– Шэмэрүүн, би таанадаар ябаа һаа, таанадыс доройтуулхагүйб, зүбшөөгөө һаатнай би бэлэнби.

Шэмэрүүн һайн амаржа хонобо. Үглөөнэй хоол баряад, Галсанда хандажа, харгыдаа абажа ябаха гол, шуха-

ла юумэнүүдыс нэрлэбэ. Галсанай толгойдо оройдоошыс ороогүй юумэдыс хэлэбэ. Галсан, Шэмэрүүнэй хэлэһыс зүб дээрэ тоолобо. Галсан, Шэмэрүүндэ хандажа: «Ши ходо болохо зээрдэ азарга мори абажа ябахаш, хододоо хүнэһөө, хурынгаа хушалгыс ашажа ябахабди. Болохогүй?». Шэмэрүүн үг яг болоно. Галсан: «Энэ үдэшэндөө Содбо ахатантай уулзажа, хэзээ мордохоёо онсолхобди. Шэмэрүүн арсаха ёһогүй».

Үдэрэй тэнгэһээ үлэжэ байхада, Содбо ахатан Галсанайда хүрэжэ ерэбэ. Шэмэрүүнэй нюур шарай хараад, үдэрэй мэндые хуушанай нүхэд шэнги халха монгол маягаар мэндэшэлэлсэбэд.

Шэмэрүүнэй аян замда абажа ябаха юумэнүүдыс хэлэһэниис шагнаад, би эдес хоолоо шанаха зэд загнуугаа абажа ябахаб гэбэ.

Хүнэһэн: аагаһан, тоһон, борсо мяхан байбал болоно. Шэмэрүүн: «Би һаадагтаяа ябахаб. Ангай мяхан олдохо». Табан сарын түрүүшын мягмар үдэр замдаа гарахаяа яб байтар хэлсэбэд. Шэмэрүүн үглөөгүүр эртэ мориндоо мордожо, наранай шэнгэхэ үдэ гэртээ хүрэхыс багсаажа ябаба. Галсан Содбо ахатандаа хандажа: энэ залуу эрэ маниис бата бэхээр абажа ябаха хүн гэжэ этигэхэ ёһотойбди! Хээрэ газараар ябажа, үбдэгөө нюдыс нээһэн хүн. Энэ зугаа 4-эн сарын

5-ай үдэр болоо һэн. Гурбан нүхэдэй хэлсэхээр энэ үдэр ехэ буянтай үдэр.

Шэмэрүүн замда мордохо сагһаан гурбан үдэр урда Галсанайда ерэбэ. Гол зорилго: Могой нуурай Шара-Азарга угай ажабайдалые хараха һонирхохо бодолтой залуу хүн хадаа, зохид басаганда хахуули хаяха һанаатай. Хоёр үдэр энээгүүр, тэрээгүүр ябатаргаа, нэгэ хүүхэнтэй (басантай) яг уулзашаба. Танилдаба, харахада зохидхон. 3-хи һүниэ Сэрэнсүү хүүхэнтэй хөөрэлдэжэ үнгэргэбэ. Замдаа мордохо сагын хүрэжэ ерэбэ.

Галсан ахалагша, хоёр нүхэдтөө үглөөнэй наранай мандажа, гэрэлээрээ бүхы дайдые хушажа дүүргэхэдэ, моридтоо мордохобди гэжэ урда үдэрын дуулгаба. Замдаа мордохынгоо урда Галсан ахалагша сайгаа орон дэлхэйнгээ эзэдтэ элдэбын гуйлтануудые гуйжа, дүрбэн зүг, найман хизаар руу сасажа үргэбэ. Олон зон сугларжа замдаа найн ябажа, Сэсэн хаанай найдабарие урагшатай найнаар дүүргэхыень юрөөбэд.

Сэлмэг үдэр болохые зүгнэжэ, нюта-

гай олон шубууд гоёор жэргэнэд. 3-хи үдэрөө үүрын эхээр ябажа байхадаа, зүүн зүгтэ нэгэ үндэр харьдагай байхые Шэмэрүүн хараад, ахалагша Галсанда хандажа, – энэ харьдагай наран талые барижа зүүн тээшээ ябая, гэжэ дурадхаба. Содбо ахатан энэ зүйтэй юумэн гэжэ зүбшөөбэ. Галсаншые дэмжэбэ. Шэмэрүүн ангай ябажа байһан жэмэй-мүр харгы олоод үгэхэ. Үдэр дүүрэн ябаад, үндэр харьдагай боориин зүүн хажууда ерэхэдэнь, нэгэ ута жалга бии болобо. Жалга руу буугаад, горхон дээрэ ерэхэдэнь, моридын горхонһоо уһа уужа эхилбэд. Морид амаа тамшаагаад, уралаа долёогоод, уужа шадабагүйд, тийһээр байтараа хомхой гэгшын зан гаргажа, уугаагүй уһаа олоһон шэнги зан гаргажа, уни удаан уубад. Содбо ахатан: энэ горхоншни юрын горхон бэшэ нэгэл ушартай уһан, энэниие морид мэдээ. Энэ горхонной эхиндэ, булагтань хүрэжэ буужа отоглоё. Галсан зүб, – гэжэ дэмжэбэ – Шэмэрүүн ахатанай хэлэһэн алтангай адли. Наранай шэнгэхэ хоёр алда үлөөд байна. Гал-

сан хоолоо шанаха хара шэрэм тогоотой, Содбо шэнээр хэһэн зэд загнуутай. Содбо шэрэм тогоон соогоо мяхаа, зэд загнуудаа сайгаа шанаба. Сайнгаа дээжые орон дэлхэйн эзэдтэ үргөөд, хоолоо баряад, моридоо табяад, амархаяа унтабад. Парьдагай хабшууда наранай гарахые мэдэнгүй унтабад. Хоолоо шанахаяа тогоон, загнуу хоёроо баряад, хажуудаа байһан горхондо ошоһон Содбо ехэ удаан болоод ерэхэдээ, энэ горхоншые нэгэл ушартай, уһаниинь аргагүй арюун сэбэр, урадхалынь ондоо шуяатай. Галсан: «Тиигээл һаа найн».

ЁЛЫН ҮНДЭР НАРЬДАГ

«Шэмэрүүн, зай, энэ үндэр харьдагтаа гарая, үндэрһөө бүхы хада ууланууд элээр харагдаха, хаана ямар үргэн жалганууд байнаб, гэжэ мэдэжэ абая. Содбо яг лэ зүб!».

Холынгоо мориие бүхөөр уяха гэжэ хэлсэбэд, ашаанайнгаа хажууда номгон байха.

Энэ үндэр хадаар, адха шулуун соо монгол губи талын морид ехэл ядарна.

(Үргэлжэлэлын удаадахи дугаарта)

«ҮНЭНЭЙ» ҮНЭН НҮХЭРТЭ ҮГЫН ДЭЭЖЭ

Захын ехэ Захааминай Санага нютагта наһаараа ажаһууһан, «Коммунизм» колхозой, удаань «Санагын» совхозой хүгжэлтэдэ бүхы арга шадалаа, эрдэм мэдсээ зорюулһан, бага балшарһаа «Буряад-Монголой үнэнтэй», удаань «Буряад үнэнтэй» нүхэсэһэн, нютагайнгаа һонинууды, һанамжа дурадхалнуудаа саг үргэлжэ «Үнэндөө» эльгээжэ байһан «Үнэнтэй үнэн нүхэр» гэжэ суурхалһан Санжайжап Дамдинович Банзаракцаев 2020 оной декабриин 27-до наһанһаа нүгшэбэ гэжэ аха дүүнэрын, түрэлэйхидын дуулгаба.

Санжайжап Банзаракцаевай һанаагаа зобохо, «Буряад-Монгол» гэжэ нэрэмнай юундэ хаһагдаһан юм гэхэн һанамжань «Буряад үнэндэ» мэнэ һая гараа бэлэй ...

Санжайжап Дамдинович 1936 ондо дайдын холо Далахай нютагта түрэн юм. Хоёр наһа һаял гүйсэжэ байхадань, эсэгын «арадай дайсан» гэжэ хардаад, сүлэлгэдэ ябуулһан байгаа. Балшар багадаа үншэрхэдэн, Санагын Банзаракцаевтан үргэжэ дүмэжэ, хүлын дүрөөдэ хүргөө юм. Хүндэ хүшэр ажабайдалтай байгааһы һаа, Санжайжап хүбүүн 1953 ондо Санагын долоон жэлэй хургуули дүүргэжэ, ажалайнгаа намтары малшанаар эхилһэн юм.

1955 ондо Улаан сэрэгтэ мордожо, Далайн сэрэгэй флотто торпеднэ онгосын мотористаар албана дүүргэжэ. Гэртээ бусажа эрээд, хүдөө ажыхын механизацин училищи, Алайрай тусхай хургуулин ветеринарна таһаг дүүргээд, нютагтаа хүршэ «Родина» колхозой (Сагаан-Морин) малай эмшэнээр амжалттай һайнаар хэдэн жэл хүдэлөө. Улаан-Үдын колхоз-совхозуудай хүтэлбэригшэды бэлдэдэг хургуули дүүргээд, Санжайжап Дамдинович Санагын совхозой отделение эрхилэгшээр, партина эмхин секретаряар, профсоюзай даргаар, һү һаалин фермы даагшаар, директорэй орлогшоор наһанайнгаа амаралтада гаратараа хүдэлөө. Олон жэлэй туршада нютагайнгаа Ветерануудай зүблэлэй түрүүлэгшэ байхадаа, Алдар солын музей, Эсэгын ехэ дайнай байлдаануудта алдалан унаһан 112 баатарнуудтаа зорюулһан хүшөө һэргээлгэдэ, алдарт Бато Дамчеевтэ болон дайнһаа бусаһан бүхы фронтовигуудта, ара талын ветерануудта, дайнай үсын үхибүүды баһал мүнхэлхэ хүшөөнүүды бодхоохо талаар ехэ ажал ябуулалсаа.

Санжайжап Дамдинович анханһаа эдэбхитэй, һонор ухаатай, торгон хэлэтэй, хүн зонтой хөөрэлдэжэ ядадаггүй дээрһээ урданай түүхэ, ёһо заншалаар һонирходог, хамта хүдэлһэн нүхэд, нютагайнгаа эрхим хүнүүд тухай хэдэн ном, гэрэл зурагта альбом хэблүүлжэ гаргаа. Зохёолнуудын гүнзэги удхаараа, һонирхолтой баримтануудаараа уншагшадта һайшаагдаһан юм. Наһан соогоо гэрэл зурагууды буулгажа ябаһан ахатанайнай түүхэтэ гэрэл зурагууд мүнөө юунтэйһы сэгнэшгүй ехэ удхатай баялигтай болоод байна. Үнгэрһэн жэл удаадахи «Зэдэ гол» гэжэ номойнгоо гар бэшэгы дүүргээд, хэблүүлхэ арга бэдэржэ байгаа һэн. Эндэ домогто Уран-Дүшэ уулын хормойһоо эхисэ абажа, Захааминай, Зэдын голнуудаар нэмжын урдажа, Сэлэнгэдэ ниилэдэг Зэдэ голы зубшажа ажаһууһан арал зоной эртын түүхэхэ эхилээд, хамтын ажыхынуудай үедэ шалгарһан малшад, адуушад тухай тон һонирхолтойгоор домоглогдон бэшээтэй. Энэ гар бэшэгы олоной оролдолгоор хэблэгдэжэ, нара хараха бээ гэжэ найдая.

Нютаг соогоо хүхюу хөөрөөтэй, хүгтэй шогтой Санжайжап Дамдинович ажабайдалайнгаа аргагүй ехэ баян дүй дүршэл залуушулда, шэнэ үсын мэргэжэлтэдтэ дамжуулдаг, һайн үгөөр, һайхан юрөөлөөр дэмжэжэ байдаг зантай бэлэй. Нютагайхидайнгаа байгуулһан буян үйлэдэлгын «Нэгэдэл» жасын хэрэгээр үргэлжэ һонирхожо, ажаябуулгынь дэмжэжэ, заабари үгэжэ ябадаг һэн.

Наһанайн хүндэтэ нүхэр болохо Бурядай габьяата багша, Ородой Холбоото Уласай болбосорлой отличник Роза Цыренжаповнада, үри хүүгэдтэнь, аша зээнэртэнь, аха дүүнэртэнь гашуудалынь хубаалдажа байһанаа мэдүүлнэбди.

Санжайжап Дамдиновичнай һайхан түрэлдэ түрэхэн болтогой. **Ум маани бадмэ хүм!**

«Буряад үнэн» Хэблэлэй байһан, Санага нютагһаа гарбалтай нютаг зоной эблэл, нигүүлэхы сэдхэлэй буян үйлэдэлгын «Нэгэдэл» жаса

«Буряад үнэн» соо шогууша зон хүдэлдэг, шогтой ушарнууд хэдышье болодог һэн

НАЙМАДАХИ ХОЛООНХО

Планёрко дээрэ хэн ямар материал бэлдэнэб гэхэн асуулта болоно. Булад Жанчиповһаа асуухадань, «Хамаганов дээрэ хэбтэнэб. Михаил Петрович нилээн зузаан, тарган ха юм, бэлээр шуураад үгэнэгүй», – гэбэ. Тиин дарганарай нэгые ёгтолхо ханаатай «Наймадахи холоонхо хэмнай хээ хаб даа» гэжэ мэдээшэгүй боложо байжа асууба.

ХҮГТЭЙ ТААБАРИ

Промышленностиин та-

гагта Д.Г. Дашиев Ц-Д. Хамаев хоёр, совет барилгын таагта С.Д. Очиров, Д.Д. Мункуев хоёр нэгэ үедэ хүдэлөө. Томо таһалга соо сугтаа һуудаг байгаа.

Ажалай үрэ дүн тухай асуухаа Б.Б. Дашиев ороод ерэбэ. «Юугээ бөөгнэрөөбга, тарагты», – гээд, ондоо таһагайхидые ябуулба.

Уран зохёолшо Цырен-Дондок Хамаев нарин бэшгэй даргын эрилтэхээ зайсаха ханаатай хэлэбэ:

– Танда таабари хэлэхэм гү?

– Хэлыш даа.

– Мандагар бэетэй, мархагар хамартай, мангир жалдаг, мангартай ябадаг – хэн бэ?

Бата Будаевич олзуурхан:

– Шил гүбши даа, – гэбэ.

– Зай, тиигээ һаа, үшөө шагнагты. Уулидал дуутай, уулагар зантай, маниие намнадаг, материал эридэг – хэн бэ? – гэхэтэйнь сасуу нарин бэшгэй дарга шарайгаа шууд барайлгаад, нэгэшье үгэ хэлэнгүй гаража ошоһон гэхэ.

Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА дурсан бэшэбэ

БУРЯАД-ОРОД ТОЛИ

амидарха жить, существовать.

амисхал дыхание.

амиды в *разн. знач.* живой; **амиды байха** быть живым; **амиды сэсэгүүд** живые цветы; **амиды газар** целина, залежь.

амидыгаар живьём, заживо.

амидыруулха *допуст.* от амидырха оживлять, воскрешать.

амилалга дыхание.

амилсагааха *многокр.* от **амилха** часто дышать.

амилха дышать.

амилшагүй невозможно дышать.

амин 1) дыхание: **амяа татаха** делать вдох, вдыхать; **амяа** (или **амияа**) **абаха** переводить дух; **амяа абажа ядан хэлэ-**

хэ говорить захлёбываясь; **түргэн амяа абаха** быстро переводить дыхание; **амяа абахаяа болин шагнаха** слушать, затаив дыхание.

аминай личный; **аминай хэрэг** личное (или частное) дело.

аминдаа отдельно, обособленно, изолированно; **аминдаа һууха** жить обособленно.

аминдаханаа 1) в одиночестве, одиноко; 2) только для себя.

амисхал *прям. и перен.* дыхание;

амисхални хөөрэнэ у меня спирает дыхание; **хабарай амисхал абаха** чувствовать приближение (*букв.* веяние) весны.

С.М. БАБУШКИН «Буряад-ород толи»

Редакциин хаяг:
671950, Буряад Улас, Закаменск хото,
Ленинэй үйлэ, 42-дохи гэр.
Һарадаа хоёр дахин гарадаг һонин.
Хэһэг 300.
Индекс 59901.
Эмхидхэн байгуулагша:
Захаминай аймагай захиргаан.

Редактор Д.А. Найданова,
суглуулан бүридхэжэ,
алдуунуудые заһагша, ризограф
дээрэ хэблэгшэ Э.В. Цыдемшилова.
Телефон, факс,
ород газетын редакторай: 4-46-32, 4-30-54
буряад газетын редакторай: 4-30-37
бүхгалтерин – 4-31-61.

Хэблэлэй нэгэ халхад хуулаһан хэмжээтэй.
Толилогонуудга үгтгэһэн тоо ба
баримтануудай, хүнэй, шотагай
нэрэнүүдэй зүб бурууда
авторнуудын харюусалгатай.
Редакциин хараа үзэл авторнуудай
һанал бодолтой зохилдонги
бэшэ байжа магад.